

4021

Phryganophilus ruficollis (FABRICIUS, 1798)

Konarek tajgowy

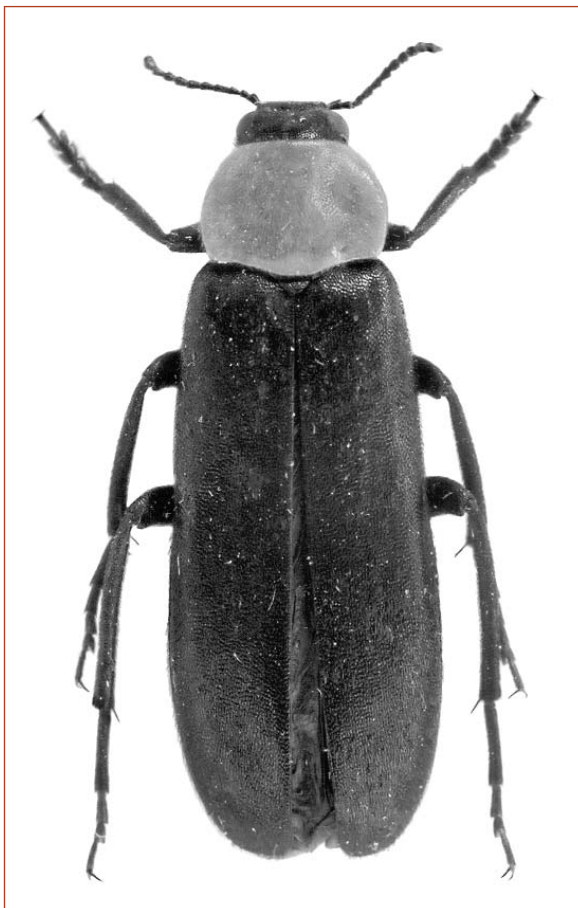
owady, chrząszcze,
śniadkowate, *Melandryidae*

Opis gatunku

Konarek tajgowy jest chrząszczem średniej wielkości, o długości ciała dochodzącej do 16 mm. Ubarwienie ciała czarne, z lekkim połyskiem, tylko przedplecze i dwa ostatnie segmenty odwłoka żółtoczerwone. Ciało raczej krępe, lekko wypukłe, pokryte krótkim, dość gęstym przylegającym owłosieniem i wyraźnie punktowane.

Głowa okrągła, niezwięzona za oczami, częściowo wsunięta w przedplecze. Oczy umiarkowanie wypukłe, dość duże, owalne. Czułki osadzone przed oczami, 11-członowe, krótkie, nie sięgają poza przedplecze. Ich cztery ostatnie człony są krótsze i szersze od poprzedzających. Ostatni człon gąszczków szczękowych duży, w kształcie wydłużonego trójkąta.

Przedplecze prostokątne o zaokrąglonych bocznych krawędziach, najszersze w połowie długości. Jego nasada po-

środku wyciągnięta ku tarczce, z łagodnymi wycięciami po bokach. Wierzch przedplecza wzdłuż linii środkowej wypukły, po bokach z szerokimi, płytkimi zagłębieniami.

Tarczka mała, trójkątna. Pokrywy z wyraźnymi barkami, lekko rozszerzające się ku tyłowi, ich wierzchołki zaokrąglone. Punktowanie pokryw bardziej gęste niż na głowie i przedpleczu, przez co pokrywy sprawiają wrażenie nieco szorstkich, matowych. Chrząszcz latający, skrzydła błoniaste dobrze wykształcone.

Nogi dość smukłe. Przednie i środkowe stopy złożone z pięciu członów, stopy tylne są czteroczłonowe.

Dymorfizm płciowy jest słabo zaznaczony; samice mają grubsze czułki i mniejszy ostatni człon gąszczków szczękowych.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Przez swoją wielkość i ubarwienie *Ph. ruficollis* jest gatunkiem dość charakterystycznym i raczej łatwym do rozpoznania. Drugi występujący u nas gatunek z tego rodzaju, *Phryganophilus auritus*, jest mniejszy o kilka milimetrów i smuklejszy. Ciemno ubarwione części ciała mają u niego lekki metaliczny połysk, a przez środek przedplecza biegnie szeroki, pionowy, ciemny pas. Na pierwszy rzut oka konarka tajgowej można też pomylić z chrząszczami z rodziny omomiłkowatych (*Cantharidae*), zwłaszcza z rodzaju *Cantharis* lub *Ancistronycha*. Są one jednak smuklejsze, bardziej płaskie i mają znacznie dłuższe czułki o jednorodnych, nitkowatych członach. Przedplecze u omomiłków posiada ostre, cienkie krawędzie boczne, podczas gdy u konarka są one wałeczkowato zaokrąglone. Podstawową cechą odróżniającą jest jednak w tym przypadku liczba członów stóp: u omomiłków stopy wszystkich nóg są pięcioczłonowe.

Właściwości biologiczne

Cykl rozwojowy

Szczegóły biologii tego gatunku nie są jeszcze zbyt dobrze poznane. Pełny cykl rozwojowy trwa przynajmniej 2–3 lata. Larwy drążą długie chodniki pod gnijącą korą i w wierzchnich, miękkich warstwach próchniejącego drewna, naruszając też leżące pod spodem twardsze, słabiej rozłożone warstwy. Zasiadają leżące drzewa lub ich fragmenty, żywiąc się rozłożonym drewnem i rozwijającymi się tam grzybami. W ostatnim roku przed pojawem postaci doskonałych zimują poczwarki, a imagines wylęgają się w maju i przeżywają do lipca.

Wrażliwość

Dokładnych badań nie prowadzono. Z nielicznych obserwacji wynika, że zaniepokojone spadają na ziemię, udając martwe.

Aktywność

Dorośle chrząszcze tego gatunku posiadają prawdopodobnie aktywność dzienną, ale prowadzą raczej skryty tryb

życia, przebywając głównie na materiale łęgowym w szczelinach drewna i między resztkami kory.

Sposób odżywiania

Konarek tajgowy odżywia się rozłożoną substancją roślinną i grzybami (fito-saprofag, mycetofag). Troficznie związany jest przede wszystkim z dębem (*Quercus* sp.), ale notowany także z innych drzew liściastych, takich jak buk (*Fagus sylvatica*) i brzoza (*Betula* sp.) oraz ze świerka (*Picea abies*). Jako larwa odżywia się próchnem, gnijącym tykiem i grzybnią przerastającą rozkładające się drewno. W stadium owada dorosłego również żeruje na grzybni różnych gatunków hub (m.in. na żagwi – *Polyporus* sp. i wrośniaku – *Trametes* sp.), porastających zwalone drzewa. W Puszczy Białowieskiej łowiony był na pnarunku obrzeżonym (*Fomitopsis pinicola*).

Właściwości ekologiczne

Skrajnie rzadko obserwowany gatunek, uznawany za relikw lasów pierwotnych. Zasiedla liściaste i mieszane lasy o charakterze naturalnym, na nizinach i w niższych położeniach górskich. W Skandynawii notowano też jego występowanie na zarastających już pożarzyskach. Warunki wymagane dla jego rozwoju to przede wszystkim obecność w drzewostanie starych, zamierających lub obumarłych drzew, złomów lub leżących pni, z którymi jest związany całym swoim cyklem życiowym. Dokładne wymagania tego gatunku odnośnie do temperatury i wilgotności nie są znane, należy jednak przypuszczać, że jako leśny gatunek saproksyliczny (związany ze środowiskiem próchniejącego drewna) preferuje mikrośrodowiska raczej chłodne, o umiarkowanej lub dużej wilgotności.

Siedliska z Załącznika I mogące wpływać na działania ochronne

- 9160 – Subatlantyckie i środkowoeuropejskie lasy dębowe i dębowo-grabowe *carpinion betuli* (grądy)
- 9170 – Lasy dębowo-grabowe *Galio-Carpinetum* (grądy) (poszerzone o propozycję Mixed lime-oak-hornbeam forest [*Tilio-Carpinetum*])

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek ten jest szeroko rozsiedlony w północnej Palearktyce od Japonii przez tajgową strefę Syberii po południową i zachodnią Europę. Na naszym kontynencie na północy sięga do Norwegii i Karelii, na południu do Siedmiogrodu, Banatu i Chorwacji, a najdalej na zachód notowany był z Francji i Bawarii. Już od końca XIX wieku wszędzie zaliczany jest do wielkich rzadkości i obserwowany w pojedynczych egzemplarzach, nieraz w odstępach kilkudziesięcioletnich. W Polsce znany z trzech okazów: jednego złowionego pod koniec XIX wieku na Ro-

mance w Beskidzie Żywieckim, później kolejny okaz schwymano w pierwszej połowie XX wieku na Równicy w Beskidzie Śląskim, a ostatnio (2000 r.) także jeden okaz odłowiono w Puszczy Białowieskiej.

Status gatunku

W Polsce *Phryganophilus ruficollis* jest objęty ochroną gatunkową (załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 26 września 2001 r., poz. 1456). Umieszczony na polskiej Czerwonej Liście Zwierząt Ginących i Zagrożonych oraz w przygotowywanym II wydaniu Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt ze statusem EN (zagrożony).

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Jedynie stwierdzone współcześnie w Polsce stanowisko *Ph. ruficollis* znajduje się na terenie Białowieskiego Parku Narodowego.

Przemiany i stan populacji w skali kraju, potencjalne zagrożenia

Przemiany i stan populacji

Ze względu na brak dokładnych badań, skrajną rzadkość występowania i skryty tryb życia chrząszczy wielkość i stan obecny populacji konarka tajgowego w Polsce jest praktycznie niemożliwy do oszacowania. Tylko jedno stwierdzone współcześnie i dwa historyczne stanowiska wskazują jednak, że populacja tego gatunku w naszym kraju jest skrajnie nieliczna. Z powodu minimalnej ilości danych również dokładna prognoza na przyszłość nie jest możliwa do przeprowadzenia. Ogólnie można jednak stwierdzić, że zajmujące małe, izolowane obszary i przy tym tak nieliczne jak u *Ph. ruficollis* subpopulacje są szczególnie narażone na całkowite wyginięcie. W całej Europie zanikają ponadto w szybkim tempie środowiska dogodne dla rozwoju relikw lasów naturalnych, do jakich ten gatunek jest zaliczany.

Potencjalne zagrożenia

Nie posiadamy, jak dotąd danych odnośnie do wrogów naturalnych konarka tajgowego. Fakt odtławiania na wszystkich europejskich stanowiskach tylko pojedynczych okazów w dużych odstępach czasowych oraz małe ilości znajdowanych larw zdają się świadczyć o niskiej rozrodzności *Ph. ruficollis* i słabości jego lokalnych subpopulacji. W chwili obecnej głównym zagrożeniem dla tego gatunku jest zanik dogodnych dla jego rozwoju biotopów, których nie zapewniają dominujące w naszym regionie lasy użytkowane gospodarczo. Brak na większości obszarów odpowiedniego materiału lęgowego (usuwanie martwych drzew, zabiegi pielęgnacyjne) powoduje izolację i duże rozrzucenie stanowisk tego gatunku, przez co są one łatwo narażone na zniszczenie. Ponowne zasiedlenie danego terenu jest w takich warunkach również mało prawdopodobne.

Propozycje działań ochronnych**Propozycje względem siedliska gatunku**

Ochrona reliktywów puszczańskich, do jakich należy konarek tajgowy, polegać musi przede wszystkim na ścisłej ochronie ich biotopów (Gutowski & Buchholz, 2000). Gatunek ten jest na tyle przyrodniczo cenny i unikalny, że w miejscu, w którym zaobserwowano żerowanie jego larw powinno się utworzyć odpowiedni obszarowo ścisły rezerwat faunistyczny, w którym znalazłby on dogodne warunki rozwoju i możliwość rozprzestrzeniania się populacji.

Propozycje względem gatunku

Ze względu na swoją wyjątkową rzadkość występowania (również w skali Europy) konarek może stanowić obiekt handlu kolekcjonerskiego. Niedawne objęcie go ochroną gatunkową może temu przeszkodzić, a dodatkową ochronę stanowi jego skryty tryb życia. Działaniem wspomagającym powinno też być rozpropagowanie informacji o tym gatunku wśród służb leśnych i ochrony przyrody, aby uwrażliwić na ochronę jego i jego siedlisk osoby odpowiedzialne za dany teren.

Wpływ działań ochronnych na inne gatunki

Ewentualne działania ochronne podjęte dla zachowania siedlisk *Ph. ruficollis* będą miały również bardzo korzystny wpływ na populacje wszystkich współwystępujących z nim gatunków saproksylobiontycznych (zarówno dla bezkręgowców jak i grzybów).

Doświadczenia i kierunki badań

Jak już wspomniano wcześniej, gatunek ten ma na terenie Polski tylko trzy stwierdzone stanowiska, przy czym poza Puszcza Białowieską dane te pochodzą sprzed ponad 60 lat i nie zostały potwierdzone późniejszymi obserwacjami. Istnieje więc pilna potrzeba badań, mających na celu ustalenie aktualnego rozszedlenia *Ph. ruficollis* w naszym kraju, w tym przede wszystkim podjęcie próby odszukania go na wykazywanych dawniej stanowiskach w Beskidzie Zachodnim.

Monitoring naukowy

Ze względu na słabą znajomość aktualnego rozszedlenia konarka tajgowego na terenie naszego kraju i bardzo rozrzucone w czasie notowania, zasady ewentualnego monitoringu będą możliwe do opracowania dopiero po dokładnym ustaleniu obecnych miejsc jego występowania. Do prowadzenia monitoringu konieczne byłoby przy tym odnalezienie zasiedlonych drzew, a nie tylko pojedyncze obserwacje okazów dorosłych.

Bibliografia

- BOROWSKI J. & WĘGRZYNOWICZ P. 2001. *Phryganophilus ruficollis* (Fabricius, 1798) (Coleoptera, Melandryidae). Not. Entom., 2, 1: 3–4.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M. & STEFAŃSKA J., 1987. Chrzyszczce Coleoptera. Cucujoidea, cz. 3. Katalog Fauny Polski, 23, 14: 1–309.
- GUTOWSKI J. & BUCHHOLZ L. 2000. Owady leśne – zagrożenia i propozycje ochrony. W: Ochrona owadów w Polsce u progu integracji z Unią Europejską. Wiad. Entomol., 18, Supl. 2: 43–72.
- KOTULA B. 1873. Przyczynek do fauny chrzyszczców Galicji. Spraw. Kom. Fizyogr., 7: 53–90.
- KUBISZ D., 2004. *Phryganophilus ruficollis* (Fabricius, 1798). W: GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.) Polska Czerwona Księga Zwierząt, Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków – Poznań, 448pp: 131–132.
- LUNDBERG S. 1993. *Brunbaggen Phryganophilus ruficollis* (Fabricius) (Coleoptera, Melandryidae) i *norra Fennoskandien* – biotopval och utvecklingsbiologi. Ent. Tidskr., 114, 1–2: 13–18.
- NIKITSKY N. B., OSIPOV I. N., CHEMERIS M. V., SEMENOV V. B. & GUSAKOV A. A. 1996. The beetles of the Prioksko-Terrasny Biosphere Reserve – xylobiontes, mycetobiontes, and Scarabaeidae (with the review of the Moscow Region fauna of the groups). Arch. Zool. Mus. Moscow Univ., 36: 1–197.

Daniel Kubisz